

NOWSZE BADANIA NAD MONASTYCYZMEM NA SŁOWACJI

Późne przybycie i rozplenie się eremitów, mnichów i kanoników regularnych na obszarze Europy Środkowej, w tym Polski oraz związane z tym ich relatywnie mniejsze znaczenie w tym regionie naszego kontynentu, a co za tym idzie — również skromna baza źródłowa, sprawiają, że dociekania nad nimi muszą w znacznej mierze bazować na ustaleniach badaczy zachodnioeuropejskich. Wszak już w punkcie wyjścia napotykamy na terenach naszego kraju i regionu monastycyzm ukształtowany, o bogatej tradycji, niesłuchanie ważnej dla zrozumienia zarówno jego istoty jak i późniejszego rozwoju i funkcjonowania.

Konieczna jest także wiedza na temat dziejów monastycyzmu w krajach naszego regionu, zwłaszcza w Czechach, Słowacji i Węgrzech, ale także i krajach nadbałtyckich oraz w Skandynawii. Szerokie — aczkolwiek ostrożne — zastosowanie metody porównawczej wydaje się niezbędne i obiecuje przynieść interesujące rezultaty. Dobrze pokazał to ostatnio w swojej *Młodszej Europie* Jerzy Kłoczowski¹, a próbkę kryjących się możliwości w zakresie badań nad monastycyzmem ukazał niedawno, na przykładzie benedyktynów, Aleksander Gieysztor².

* Wykaz skrótów zastosowanych w przypisach znajduje się na końcu tomu, przed spisem treści.

¹ J. Kłoczowski, *Młodsza Europa. Europa Środkowo-Wschodnia w kręgu cywilizacji chrześcijańskiej średniowiecza*, Warszawa 1998.

² A. Gieysztor, *Pierwsi benedyktyni w Polsce Piastowskiej*, w: *Benedyktyni tyńieccy w średniowieczu. Materiały z sesji naukowej. Wawel — Tyniec, 13–15 października 1994*, red. K. Żurowska, Tyniec-Kraków 1995 s. 9–21.

Tereny dzisiejszej Słowacji od średniowiecza wchodziły w obręb Królestwa Węgier, a po 1918 r. stanowiły część Czechosłowacji. Nic zatem dziwnego, że monastycyzm słowacki stanowił i stanowi nadal przedmiot dociekań nie tylko badaczy słowackich, ale także węgierskich i czeskich.

Podstawowe wiadomości na temat monastycyzmu słowackiego znajdziemy zatem w wydawanym od 1967 r. słowniku dziejów Kościoła węgierskiego³ oraz najnowszym leksykonie średniowiecznych dziejów Węgier (od IX do XIV w.)⁴, a także np. w syntezie dziejów Węgier do 1301 r. pióra Gyula Kristó⁵. Przed wszystkim jednak w monumentalnej *Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae* autorstwa György Györffyego⁶. Stan badań nad zakonami do końca lat sześćdziesiątych XX w. opracował Ferenc Levente Hervay⁷. On też razem z Jozsefem Törökem⁸ przedstawili zarys rozwoju średniowiecznej sieci klasztornej na Węgrzech. Oprócz zestawienia

³ *Magyar Eletrajzi Lexikon*, t. 1sv, Budapest 1967sv.

⁴ *Korai magyar történelmi lexikon (9–14. század)* [Leksykon wczesnej historii Węgier (IX–XIV w.)], ed. G. Kristó, P. Engel, F. Makk, Budapest 1994.

⁵ G. Kristó, *Die Arpaden-Dynastie. Die Geschichte Ungars von 895 bis 1301*, Budapest 1993.

⁶ G. Györffy, *Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza (Geographia historica Hungariae tempore stirpis Arpadianae)*, Akadémiai Kiadó, I. kötet (*Abaujvár, Árad, Árva, Bács, Baranya, Bars, Békés, Bereg, Beszterce, Bihar, Bodrog, Borsod, Brassó, Csanád és Csongrád megye*), Budapest 1963¹, 1966², 1987³; II. kötet (*Doboka, Erdélyi Fehér, Esztergom, Fejér, Fogaras, Gömör és Győr megye*), Budapest 1987; III. kötet (*Heves, Hont, Hunyad, Keve, Kolozs, Komárom, Krassó, Kraszna, Kükküllő megye és Kunság*), Budapest 1987; IV. kötet (*Liptó, Maramaros, Moson, Nagysziget, Nógrád, Nyitra, Pest és Pilis megye*), Budapest 1998.

⁷ *L'État actuel des recherches sur la géographie historique ecclésiastique en Hongrie*, „Miscellanea historica ecclesiastica” t. 5:1974 s. 416–7.

⁸ *Le réseau monastique hongrois et l'histoire de l'ordre des Eremites de Saint-Paul en Hongrie médiévale*, w: *Naissance et fonctionnement des réseaux monastiques et canoniaux. Actes du Premier Colloque International du C.E.R.C.O.M., Saint-Etienne, 1618 Septembre 1985*, Saint-Etienne 1991 s. 225–234. Zob. też F.L. Hervay, *La diffusion chronologique et topographique des maisons religieuses au Moyen-Âge en Hongrie*, w: *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-Wschodniej X–XX wiek. Materiały z międzynarodowego seminarium pt. Atlas ruchu zakonnego w Europie Środkowo-Wschodniej X–XX wiek*, Lublin 25–27 listopada 1993, red. H. Gapski, J. Kłoczowski, Lublin 1999 s. 153–163.

podstawowej, najnowszej literatury przedmiotu omówili oni rozwój (wraz z wykazami opactw) ruchu eremickiego oraz fundacji benedyktyńskich, cysterskich, premonstratenskich, augustiańskich, kartuskich i paulińskich. Dostępna jest też bibliografia prac poświęconych dziejom kościoła węgierskiego za lata 1980–1990⁹. Warto też sięgnąć do bibliografii w słowniku monastycyzmu chrześcijańskiego autorstwa Márii Puskely¹⁰.

Opactwa benedyktynów na Słowacji uwzględnia synteza dziejów tego zakonu na Węgrzech pióra Lajosa Csóki, wydana najpierw w wersji węgierskojęzycznej¹¹, następnie w skróconej wersji niemieckojęzycznej¹². Kartuzów słowackich znajdziemy w zarysie ich dziejów na Węgrzech autorstwa Jozefa Töröka¹³. Opactwa cystersów znajdziemy w monastykonie cystersów węgierskich Ferencza Hervaya¹⁴. Słowackie opactwa kanoników regularnych św. Augustyna uwzględnia z kolei monastikon ich klasztorów położonych na obszarze Czech, Moraw i Węgier, wydany pod redakcją F. Röhriga¹⁵. Premonstratensi znaleźli się w monastykonie Norberta Backmunda¹⁶. Przeglądu ich

⁹ *Magyar Egyháztörténelmi bibliográfia 1980–1990* [Bibliografia historii Kościołów węgierskich 1980–1990]. Szerkesztette Várszegi Asztrik és Zombori István (red. A. Várszegi i I. Zombori) (Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség — Könyvek 17), Magyar Egyháztörténelmi Enciklopédia Munkaközösség, Budapest 1997.

¹⁰ M. Puskely, *Keresztény szrzetesség. Történelmi kalauz* [Monastycyzm chrześcijański. Przewodnik historyczny], I. kötet: AK; II. kötet: L–Zs, Bencés Kiadó, Budapest 1996.

¹¹ L.J. Csóka, *Szent Benedek fiáinak világtörténete különös tekintettel Magyarországra*, t. 1–2, Budapest 1970.

¹² Tenze, *Geschichte des Benedictinischen Mönchtums in Ungarn* (Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benedictinerordens und seiner Zweige, Ergänzungsband, 24), München 1980.

¹³ J. Török, *Les chartreuses hongroises (Réalités spirituelles et culturelles)*, w: *La naissance de Chartreuse*, Grenoble 1986 s. 311–324. Zob. przyp. 30.

¹⁴ F.L. Hervay, *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*, Roma 1984. Zob. Tenze, *A Ciszterci rend története Magyarországon*, dodatek do: L. Lékai, *A ciszterciek: eszmény és valóság*, Budapest 1991. Zob. przyp. 29.

¹⁵ *Die Stifte der Augustiner-Chorherren in Böhmen, Mähren und Ungarn*, hrsg. v. F. Röhrig (Österreichisches Chorherrenbuch. Die Klöster der Augustiner-Chorherren in der ehemaligen Österreichisch-Ungarischen Monarchie), Klosternburg–Wien 1994.

¹⁶ N. Backmund, *Monasticon Paremonstratense id est historia circariarum*

ośmiu fundacji na Słowacji dokonał ostatnio Petr Maťovčík¹⁷ przy okazji zarysu dziejów klasztoru w Lelesi (fund. 1168–1196)¹⁸.

Podobnie jak w Polsce¹⁹ i Czechach²⁰, także na Słowacji bardzo istotne miejsce w badaniach nad monastycyzmem zajmuje archeologia średniowieczna. Problematyka ta zajęła dużo miejsca już w trakcie nitrzańskiej konferencji archeologów Czechosłowacji z 1984 r.²¹, gdzie dziejom Kościoła, a szczególnie klasztorów, w Czechach, na Morawach i Słowacji poświęcono oddzielną część obrad²². Dwa lata później Belo Polla we wstępie do swojej monografii średniowiecznych dziejów opactwa benedyktynów w Krásnej nad Honádom, podsumował badania archeologiczne nad założeniami klasztorowymi²³. Nowsze badania zestawili w 1998 r. Dušan Čaplovič i Michal Slivka w przeglądzie osiągnięć archeologii średniowiecznej dla poznania dziejów Słowacji opublikowanym w pierwszym tomie rocznika *Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia*²⁴. Alojz Habovštiak omówił badania archeologiczne nad benedyktyńskimi zespołami poklasztorowymi na Słowacji²⁵.

atque canoniarius candidi et canonici Ordinis Praemonstratensis, 3 Bd., Straubing, 1949, 1952, 1956; wyd. 2, uzup.: Bd. 1–2, Berolini–Novi Eboraci 1983.

¹⁷ P. Maťovčík, *Premonštrátský kláštor sv. Kríža v Lelesi v rannom stredoveku (do r. 1355)*, „Bibliotheca Strahoviensis” t. 2:1995 s. 10–11. N. Backmund, *dz. cyt.*, który wymienia ich 6, zna m.in. jeszcze Drozo (t. 21 s. 531).

¹⁸ P. Maťovčík, *dz. cyt.*, s. 7–32.

¹⁹ M. Derwich, *Stan i perspektywy badań nad wspólnotami monastycznymi w Polsce średniowiecznej*, NP t. 89:1998 s. 41–49.

²⁰ P. Sommer, *Zum Stand der monastischen archäologie in Böhmen*, „Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich” t. 12:1966 s. 169–177.

²¹ *Sbornik příspěvků přednesených na XVI. celostátní konferenci k problematice historické archeologie s hlavním zaměřením na "Hospodárske dejiny na území Československa v stredoveku na základe výsledkov archeologického bádania a interdisciplinárnych expertíz"*, Nitra 8.–12. října 1984, wydane w 1985 r. w t. 10 „Archeologia Historica”.

²² *Tamže*, s. 333–453; Słowacja: s. 333–374.

²³ B. Polla, *Košice–Krasna. K stredovekým dejinám Krásnej nad Hornádom* (Slovenske Národné Muzeum, Archeologický Ústav, Fontes, VIII), Bratislava 1986 s. 11–26.

²⁴ D. Čaplovič, M. Slivka, *Archeológia stredoveku a nové poznatky o stredovekých dejinách Slovenska*, „Studia Archaeologica Slovaca Mediaevalia” t. 1:1998 s. 9–35, tu s. 19–21 i 29–30.

²⁵ A. Habovštiak, *Archäologische Untersuchungen von Benediktinerklöstern in der Slowakei*, „Beiträge zur Mittelarchäologie in Österreich”, t. 12:1996 s. 179–187.

Nic dziwnego zatem, że najważniejsze syntetyczne opracowania dziejów zakonów na Słowacji wyszły spod pióra archeologów średniowiecza. Szczególnie zasłużony na tym polu jest Michal Slivka. Podstawowe znaczenie mają jego badania, prowadzone początkowo razem z Alexandrem Ruttkayem²⁶, nad znaczeniem klasztorów w rozwoju osadnictwa na Słowacji²⁷ i Spiszu²⁸. Jest on również autorem zarysów dziejów cystersów²⁹ i kartuzów³⁰ słowackich. Podstawowe znaczenie ma szkic tego badacza poświęcony związkom między klasztorami usytuowanymi w regionie Karpat wschodnich, który w pewnym zakresie zastępuje ciągle nieobecną syntezę dziejów zakonów na Słowacji, umiejscawiając to zagadnienie na szerokim tle rozwoju sieci zakonnej w południowo–wschodniej Polsce i południowo–zachodniej Ukrainie³¹. Oddzielne studia poświęcił M. Slivka proble-

²⁶ Zob. A. Ruttkay, M. Slivka, *Cirkivné inštitúcie a ich úloha v sídliskovom a hospodárskom vývoji Slovenska v stredoveku*, „Archeologia Historica”, 10:1985 s. 333–356. M. Slivka, *Etablovanie rehol'nych komunit mestskom prostredí na Slovensku*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich i A. Pobóg–Lenartowicz, Wrocław–Opole 2000, w druku. Zob. też F. Uličný, *Podiel cirkevných inštitúcií na vývoji osídlenia a hospodárstva východného Slovenska v 12.–16. storočí, tamže*, s. 357–367.

²⁷ M. Slivka, *Rádové domy v štruktúre osídlenia Slovenska a v jeho politických a sociálno-ekonomických vzťahoch (so zameraním na krížovnicke rády)*, „Archeologia Historica” t. 12:1987 s. 383–402.

²⁸ M. Slivka, *Stredoveké rehol'né komunity na Spiši a ich význam v štruktúre osídlenia*, „Archeologia Historica” t. 18:1993 s. 53–62.

²⁹ M. Slivka, *Cisterci na Slovensku*, „Archeologia Historica” t. 16:1991 s. 101–117. Zob. przyp. 14.

³⁰ M. Slivka, *Vita contemplativa ako protiklad k vita activa (Kartuzie hornonemeckej provincie)*, „Archeologia Historica” t. 15:1990 s. 151–172. Zob. też przyp. 13 oraz S.A. Sroka, *Mecnat Piastówny cieszyńskiej Jadwigi († 1521) nad klasztorom kartuzów w „Lapis Refugii” na Spiszu*, w: *Klasztor w społeczeństwie średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 8–11 V 1996 przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich i A. Pobóg–Lenartowicz (Opera ad historiam monasticam spectantia, Series I: Colloquia 2), Opole–Wrocław 1996 s. 395–397 oraz R. Witkowski, *The Bibliography of the former charterhouse in Zips (Spisz)*, „Analecta Cartusiana” t. 62:1993 z. 1 s. 290–292 i inne prace tego autora.

³¹ M. Slivka, *Vzájomné väzby stredovekých kláštorov vo východnej časti Karpát (pol'sko–slovensko–ukrajinské)*, „Archeologia Historica” t. 21:1996 s. 193–217.

mowi „idealnego” miejsca fundacji klasztoru oraz fundacjom zakonnym w miastach³².

Kierunki nowszych badań historycznych, prowadzonych po powstaniu Republiki Słowackiej, przybliży wydany w 1994 r. zbiór *Dejiny a kultúra rehol'ných komunit na Slovensku*³³. Szczęśliwie zamieszczono w nim także selektywną bibliografię prac poświęconych klasztorom słowackim opublikowanych przed 1992 r.³⁴

Tom ten, stanowiący efekt konferencji naukowej, zasługuje na uwagę jako najszersze dotychczas opracowanie dziejów mało poznanego życia klasztornego na Słowacji. Problemowi temu poświęcono 24 artykuły, poza tym 2 dotyczą Czech a 1 Moraw.

Bez znaczenia naukowego są krótki zarys postawowych kwestii dotyczących życia i powołania monastycznego dokonany przez Michala Fedora³⁵ oraz zaprezentowany przez Mariána Zemena³⁶ przegląd głównych reguł klasztornych i zestawienie obecnie działających na Słowacji zgromadzeń zakonnych. Trzeba natomiast zwrócić uwagę czytelnika na pracę Jána M. Dubovskega poświęconą prześladowaniu życia zakonnego na Słowacji w okresie komunizmu³⁷.

Źródła do dziejów zakonów na Słowacji znajdujące się w Archiwum Watykańskim oraz w rzymskich archiwach poszczególnych zakonów scharakteryzowali Ján M. Dubovský³⁸ i Jozef Šimončič³⁹. Skryptoriami i skryptorami klasztornymi zajął się Július Sopko⁴⁰,

³² M. Slivka, „Locus amoenus” v procese zakladania a výstavby stredovekých kláštorov, „Studia Archeologica Slovaca mediaevalia”, t. 1:1998 s. 59–72.

³³ *Dejiny a kultúra rehol'ných komunit na Slovensku. Príspevky na II. sympóziu o cirkevných dejinách Slovenska na Trnavskej univerzite 15.–16. okt. 1993*, red. J. Šimončič, Trnava, Trnavská univerzita, 1994.

³⁴ P. Dubovský, M. Slivka, J. Šimončič, *Bibliografia*, w: *Dejiny*, s. 339–348.

³⁵ M. Fedor, *Ad vocem: Metodológia*, w: *Dejiny* s. 12–16.

³⁶ M. Zemen, *O rehol'nictve na Slovensku*, w: *Dejiny* s. 39–48.

³⁷ J. M. Dubovský, *Likvidácia kláštorných komunit na Slovensku v rokoch 1949–1960*, w: *Dejiny* s. 123–136.

³⁸ J. M. Dubovský, *Pramene k dejinám reholí na Slovensku vo Vatikánskom archíve*, w: *Dejiny* s. 17–22.

³⁹ J. Šimončič, *Centrálne reholné archívy v Ríme ako pramene k dejinám Slovenska*, w: *Dejiny* s. 23–38.

⁴⁰ J. Sopko, *Skriptoria a skriptória kláštorov na Slovensku*, w: *Dejiny* s. 85–96.

a pieczęciami — Jozef Novák (na Słowacji)⁴¹ oraz Pavel R. Pokorný (Czechy i Morawy)⁴². Niedawno do tego tematu nawiązał także Róbert M. Zemene w pracy *Benediktíni na Slovensku a ich symbolika*⁴³. Ciągłe mało poznanym zagadnieniem kultury muzycznej zakonów zajęli się Darina Múdra (dla XVIII w.)⁴⁴ i Ladislav Kačic (dla nowożytnych franciszkanów słowackich)⁴⁵. Przypomnijmy, że dzieje średniowiecznych franciszkanów na Słowacji opracował niedawno V. J. Gajdoš⁴⁶. Wreszcie Jan Tirpák przedstawił badania geofizyczne nad fundamentami siedemnastu zabytków architektury sakralnej na Słowacji⁴⁷.

Michal Slivka⁴⁸, Viliam Judák⁴⁹ zajęli się różnymi aspektami dziejów wczesnośredniowiecznego eremityzmu karpackiego⁵⁰, nawiązując przede wszystkim z do postaci św. Świerada i Benedykta⁵¹. Jozef

⁴¹ J. Novák, *Pečate konventov a kapitúl*, w: *Dejiny* s. 77–84.

⁴² P. R. Pokorný, *Znaky kláštorů v Čechách a na Moravě*, w: *Dejiny* s. 315–316. Zob. też T. Krejčík, *Siegel im monastischen Leben des Mittelalters*, w: *La vie quotidienne des moines et chanoines réguliers au Moyen Âge et Temps modernes. Actes du Premier Colloque International du L.A.R.H.C.O.R., Wrocław-Książ, 30 novembre–4 décembre 1994*, red. M. Derwich (Travaux du L.A.R.H.C.O.R., Colloquia 1), Wrocław 1995 s. 523–532.

⁴³ W: *Heraldika na Slovensku*, Martin 1997 s. 145–155.

⁴⁴ D. Múdra, *Hudobná kultúra reholí na Slovensku v prameňoch 18. a začiatkom 19. storočia*, w: *Dejiny* s. 97–108.

⁴⁵ L. Kačic, *Hudobná kultúra františkánov na Slovensku v 16.–19. storočí*, w: *Dejiny* s. 109–122.

⁴⁶ V. J. Gajdoš, *Franciszkanie na Słowacji w średniowieczu*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 1, Lublin 1983 s. 247–262.

⁴⁷ J. Tirpák, *Výsledky geofyzikálnych meraní pri precizovaní základov stredovekých sakrálnych stavieb na Slovensku*, w: *Dejiny* s. 287–311.

⁴⁸ M. Slivka, *K problematike eremitizmu na Slovensku*, w: *Dejiny* s. 49–70.

⁴⁹ V. Judák, *Sv. Svorad–Andrej a Beňadik, slovenské pustovníci*, w: *Dejiny* s. 279–286.

⁵⁰ Zob. literaturę w: M. Derwich, *Monastycyzm benedyktyński w średniowiecznej Europie i Polsce. Wybrane problemy* (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2019, Historia, CXXXV), Wrocław 1998 s. 173 oraz R. Grzesik, *Polski święty na Słowacji — Andrzej Świerad*, NP t. 92:1999 s. 461–480.

⁵¹ H. Kapiszewski, Z. Sułowski, *Andrzej Świerad, Benedykt*, w: *Nasi święci. Polski słownik hagiograficzny*, red. A. Witkowska, Poznań 1995, s. 68–78, 102–106 oraz S. Pietrzak, *Świerad zwany też Zoradem — znad Adriatyku czy Du-*

Kútnik⁵² bezzasadnie próbował wywieźć ze Słowacji dwóch eremitów międzyrzeckich, Mateusza i Izaaka⁵³.

Sąsiedztwo z obszarami objętymi wpływami Kościoła ortodoksyjnego oraz żywe kontakty z Bizancjum sprzyjało rozwojowi na pograniczu węgiersko-słowackim monastycyzmu obrządku wschodniego. Problem ten, opracowany m.in. przez G. Moravcsika⁵⁴ przedstawił w przeglądowym artykule Ján Adam⁵⁵.

Alojz Habovštiak i Štefan Hložík zaprezentowali rezultaty badań archeologicznych prowadzonych w benedyktyńskim opactwie w Hronskim Beňsadiku⁵⁶.

Dwie dalsze prace opublikowane w tym tomie poświęcone są premonstratensom⁵⁷. Dziejami klasztoru w Bzovíku (Bozók), początkowo benedyktyńskiego (fund. 1124–1131), następnie (1171/1180) premonstrateńskiego, zajął się Ján Hnilica⁵⁸, a klasztoru w Jasovie (fund. przed 1170) — Tomáš Karol Bartal⁵⁹. Jest to jedyne opactwo słowackie do dziś istniejące⁶⁰.

najca? (cz. 1). „Slavia Antiqua” t. 39:1998 s. 81–154, gdzie obszerna literatura, także słowacka.

⁵² J. Kútnik, *Otázka pôvodu rodných bratov Izáka Matúša, umučených v Pol'sku r. 1003*, w: *Dejiny* s. 263–278.

⁵³ S. Trawkowski, *Die Eremiten in Polen am Anfang des 11. Jahrhunderts*, w: *Svatý Vojtěch, Čechové a Evropa. Mezinárodní sympozium uspořádané Českou křesťanskou akademií a Historickým ústavem Akademie věd ČR 19.–20. listopadu 1997 v Praze*, red. D. Třeštík, J. Žemlička, Praha 1998 s. 167–179; M. Derwich, *Meseritz*, w: *Germania Benedictina*, t. 9, w druku.

⁵⁴ *Górógyelvű monostorok Szent István korában*, w: *Szent Istvan Emlékkönyv*, t. 1, Budapest 1938 s. 389–422; Tenże, *Byzantium and the Magyars*, Budapest 1970.

⁵⁵ J. Adam, *Predpoklady vzniku kláštorov východného obradu v severovýchodnom Uhorsku*, w: *Dejiny* s. 71–76.

⁵⁶ A. Habovštiak, Š. Hložík, *Príspevok archeologického výskumu k poznaniu stavebného vývoja kláštora v Hronskom Beňsadiku*, w: *Dejiny* s. 137–150. Zob. też wyżej, przyp. 25 oraz A. Wędkci, *Hronský Benadik**, w: *Słownik Starożytności Słowiańskich*, t. 8, Wrocław 1991 s. 215–217.

⁵⁷ Zob. przyp. 16–18.

⁵⁸ J. Hnilica, *Kláštor v Bzovíku*, w: *Dejiny* s. 155–174. Zob. N. Backmund, *dz. cyt.*, t. 1² s. 525.

⁵⁹ T.K. Bartal, *Z dejín kláštora premonštrátov v Jasove*, w: *Dejiny* s. 151–154.

⁶⁰ B. Ardura, K. Dolista, *Prémontrés en Bohème, Moravie et Slovaquie*, Praha 1993 s. 55–60.

Losy klasztoru paulinów w Horných Lefantovciach przedstawiła Miriam Hlavačková⁶¹ a w Tarnawie — Hadrián Radváni⁶². Tenże autor opracował dzieje kolejnego zgromadzenia zakonnego istniejącego w Tarnawie nowożytnej — klasztoru trynitarzy⁶³. Jozef Vozár zarysował dzieje hieronimitan z klasztoru na Piargu koło Banskej Štiavnici⁶⁴.

Kilka prac poświęcono dziejom dominikanów. Dotyczą on ich klasztorów w Banskej Štiavnici (Milan Hanuliak)⁶⁵, Bratysławie (Eva Frimmová)⁶⁶ i Koszycach (Marta Melníková)⁶⁷ oraz wpływu reformacji XVI w. na ich losy (Vendelín Jankovič)⁶⁸.

Oprócz wspomnianego wyżej zarysu dziejów klasztornej pieczęci⁶⁹, jeszcze dwie prace poświęcone były zakonowi czeskiemu. Ján Pařez przedstawił życie codzienne w Strahovie w drugiej połowie XVI w.⁷⁰, a Milan Hlinomaz zarysował problematykę zabytków sepulkralnych z kościołów klasztornych⁷¹.

Zbyt niewiele jeszcze wiadomo o kierunkach rozwoju historiografii słowackiej, aby można było wyrażać na jej temat szersze sądy. Jednakże kontynuowana współpraca z badaczami czeskimi oraz interdyscyplinarność podejmowanych badań, a także podjęcie większych kwerend źródłowych w archiwaliach rzymskich pozwalają na optymizm. W wypadku tutejszego monastycyzmu współpraca międzynarodowa,

⁶¹ M. Hlavačková, *Paulínsky kláštor v Horných Lefantovciach. v r. 1369–1526*, w: *Dejiny* s. 175–180.

⁶² H. Radváni, *K činnosti paulinov v Trnave*, w: *Dejiny* s. 225–232.

⁶³ H. Radváni, *Trinitári v Trnave*, w: *Dejiny* s. 233–242.

⁶⁴ J. Vozár, *Hieronimitáni na Piargu pri Banskej Štiavnici*, w: *Dejiny* s. 243–262.

⁶⁵ M. Hanuliak, *Výsledky archeologického výskumu dominikánskeho kláštora v Banskej Štiavnici*, w: *Dejiny* s. 199–212.

⁶⁶ E. Frimmová, *Podiel dominikánov na kultúrnom vývoji v Bratislave v 2. polovici 15. stor.*, w: *Dejiny* s. 181–192.

⁶⁷ *Nové poznatky o dejinách košických dominikánov*, s. 193–198.

⁶⁸ V. Jankovič, *Zánik dominikánskych kláštorov na Slovensku v 16. storočí*, w: *Dejiny* s. 213–224.

⁶⁹ Zob. przyp. 41.

⁷⁰ J. Pařez, *Problematika každodennosti a strahovský klášter v 2. pol. 16. století*, w: *Dejiny* s. 317–323.

⁷¹ M. Hlinomaz, *Problematika sepulkralních památek klášterů v českých zemích*, w: *Dejiny* s. 325–329.

z badaczami czeskimi, polskimi i węgierskimi jest szczególnie istotna. Jak widzieliśmy, rozwija się ona szczególnie pomyślnie w przypadku archeologii średniowiecznej.